

שמואל בולוצקי

הרהורים על תכנון לשון ותקני לשון בעברית הישראלית

במאמר זה נדונות שתי תופעות לשון שהחלטותיה של האקדמיה ללשון העברית בנדון – בין שהתכוונה לכך מלכתחילה ובין שלא – תרמו לשקיפות ולפישוט מערכות והקלו על ציבור הדוברים. כך בעקבות החלטתה להאחדת פרדיגמות (משקל קָטָן ללא דגש חזק בעיצור השורש השני או דגש קל בעיצור השלישי) וכך באמצעות הבחנה שיטתית בין תבניות קרובות אך שונות (המשקלים קָטִיל וקָטִיל). בתופעה אחרת (חילופי פכ"פ/בכ"פ, בעיקר בצורות הריבוי של שמות סגולים בנקבה, בצורת הנפרד ובצורת הנסמך) נראה שמדיניות הלשון בכגון אלו עדיין לא השתנתה, ובשל כך ממשיך להתקיים פער של ממש בין התקן הנורמטיבי הקיים לבין מגמות הפישוט הרווחות בציבור הדוברים במשלב המדובר. השאלה היא אם הגיע הזמן לדון גם בבעיות מסוג זה ולהקל על הדובר הממוצע.

א. פתיחה: תכנון הלשון ושאלת המשלבים

כבלשן העוסק בתיאור השפה הטבעית החיה ובניתוחה, איני מאמין ב"תכנון שפה" ובהכוונתה "מלמעלה" ולא בהכתבת השימוש ה"תקני" וה"נכון" במבניה. בכל זאת, אם דוברים נחשפים למשלב שונה מזה שבו הם משתמשים בדרך כלל, ומודעים להבדלים הלשוניים שבין המשלבים ומבקשים הדרכה – מתוך הנחה מוקדמת שעל פיה העברית שלהם לוקה בחסר – הדבר החשוב ביותר שיש להסביר להם הוא שלשונם אינה בהכרח נחותה או קלוקלת; שבכל שפה יש מגוון רחב של משלבים: המשלב הפורמלי, הגבוה, שבדרך כלל מאפיין את העברית הספרותית, או הכתובה בכלל; המשלב המדובר, הבלתי-מוקפד, או ה"נמוך"; ומגוון שלם של משלבים ביניהם. ניתן לצמצם את מגוון המשלבים שבין הפורמלי הגבוה לבין המדובר למשלב ביניים שאפשר לכנותו "המשלב הבינוני" (רבין, תשי"ח).

כדי להדגים את ההבדלים בין המשלבים הינה שתי דוגמאות מתחום התחביר. אם דובר אומר "כבר יש לי את הספר הזה", לפי התקן במשלב הגבוה המשפט אינו תקני, כי "הספר" נתפס כנושא המשפט, אבל זה משפט מקובל לחלוטין במשלב המדובר, ואולי אפילו במשלב הבינוני. הדובר הפך את הנושא למושא ישיר, כמו באנגלית למשל, ולכן מופיעה "את" לפני ה"א הידיעה. משפט כמו "היה לו בעיה עם האנגלית כבר בכיתה ו'" גם הוא אינו נחשב תקני במשלב הגבוה בשל חוסר ההתאמה במין, אבל במשלב המדובר ובמשלב הבינוני זהו משפט קביל, מכיוון שהתאמה במין ובמספר בפועל שלפני הנושא אינה תמיד הכרחית (בורוכובסקי בר-אבא, תשס"ט, עמ' 229; הנ"ל, 2010). אפילו במקרא אנחנו מוצאים "ולא היה לאליעזר בנים אחרים" (דה"א כג, כב), "למחלי אלעזר ולא היה לו בנים" (שם, כד, כח), "ולשמעיה בנו נולד בנים הממשלים לבית אביהם" (שם, כו, ו).

האקדמיה ללשון העברית אינה מרבה לעסוק במבנים תחביריים. כשהלשון העברית החלה לחזור לחיי שפה מלאים, התחום שדרש טיפול מיידי היה הלקסיקון, מכיוון שצריך היה להתאים את אוצר המילים לצורכי החברה המודרנית. משום כך התרכזו המחדשים, והאקדמיה ללשון העברית בעקבותיהם, בעיקר בחידושי מילים. נראה ששינויים בתחביר אירעו מאליהם, באופן טבעי. כפי שטענתי (בולוצקי, תשפ"ב), מחדשי הלשון ייחסו אמנם חשיבות גדולה לתבניות תצורה היסטוריות קיימות כשחידשו פריטים לקסיקליים, אבל במקרים מסוימים הכירו גם בצורך לאמץ תבניות שהעדו ההיסטורית להם הייתה קלושה יחסית, משום שהכירו בפוטנציאל הגדול שלהן ליצרנות גדולה וטבעית. במהרה הפכו תבניות כאלה לתבניות פוריות שמילאו תפקיד חשוב בהרחבת הלקסיקון העברי, ומה שחשוב במיוחד, המילים החדשות שנוצרו היו שקופות ככל האפשר, ומובנות בנקל גם לאלה ששמעו או קראו אותן בפעם הראשונה.¹

נראה שמבחינה מעשית, הדרך המתקבלת על הדעת היא שהאקדמיה ללשון העברית אכן תספק מידע, גם אם הוא משקף במקרים אחדים את דרישות המשלב הגבוה, ורק במקרים מסוימים תשאיר את הבחירה בידי הדוברים, בעיקר כאשר הגרסה המדוברת משקפת מציאות החורגת במקצת מן התקן הגבוה, אך יש לה יתרונות ברורים, כמו שקיפות גדולה יותר או רצון להאחיד ולפשט את המערכת. הגרסה המדוברת אינה תלויה בהסברים היסטוריים שלעיתים אפילו לא ברור אם אומנם היו נחוצים מלכתחילה. בכל מקרה, נראה לי שהאקדמיה ללשון העברית אינה מנסה לכפות את תקניה מלמעלה, ושבמידה מסוימת אוזנה כרויה ל"מתרחש בשטח", והיא משתדלת למצוא "דרך ביניים" בין התקן הגבוה ומה שקורה באופן טבעי אצל הדובר הממוצע. אולי משום כך החלטותיה משתנות מדי פעם, ולא תמיד מובנים העקרונות המניעים אותן. דבר אחד ברור: תקדימים היסטוריים, אפילו מזעריים יחסית, הם בדרך כלל הבסיס המועדף להחלטות כאלה.

ב. בעיית ההבחנה בין השמות במשקל קטיל וקטיל

ההחלטה האחרונה של האקדמיה ללשון העברית בעניין זה קובעת כי "השמות שאפשר להוסיף עליהם סיומת לנקבה (כלומר שמות המביעים תכונה או עיסוק) ייגזרו בדרך כלל במשקל פִּעֵיל. השמות האחרים, שאין גוזרים מהם

¹ בעבר חשבתי שראוי היה שהאקדמיה ללשון העברית תגבש לפחות שלוש מערכות נפרדות של דקדוק או של תקן: לרמה הגבוהה / פורמלית, למשלב המדובר ולמשלב הביניים. לאחר זמן מה הבנתי שזה לא מה שהציבור מצפה לו. חלק מן הדוברים רוצים באמת לדעת מהי הצורה הלשונית התקנית של מושגים שונים, וחלק אחר נזקק לצורות ספציפיות מסיבות מקצועיות ואחרות. מבחינתם של מרבית הדוברים תקנים שונים למשלבים נפרדים רק יגדילו את הבלבול.

צורת נקבה (שמות שאינם מביעים תכונה או עיסוק) ייגזרו בדרך כלל במשקל פֻעִיל². הנה רשימה של שמות שיש ספק בציבור בנוגע לניקודם ולהגייתם:

השמות האלה נשקלים במשקל פֻעִיל: זָקִיף, יָמִיף, נָצִיעַ, נָרִיד, כָּפִיל, כָּפִיס, לָהִיט, נָטִיף, נָקִיק, נָתִיד, צָעִיף, שָׁבִיס. ואילו השמות האלה נשקלים במשקל פָּעִיל: בָּרִיחַ, הָלִיךְ, נָגִיף, נָחִיל, נָצִיב, סָעִיף, פָּרִיט, צָמִיג, צָרִיחַ, קָרִישׁ, רָבִיעַ, רָדִיד, רָצִיף, שָׁזִיף, שָׁתִיל.

מרבית הערכים במשקל קָטִיל הם שמות עצם, ומשקל קָטִיל התרחב באופן יצרני לציון שמות תואר "שניתן ל...". כמו מילים בסיומת -able באנגלית (אָכִיל, אָכִיף, דָּבִיק, שָׁבִיר וכד'). שימוש זה התפתח כנראה באופן טבעי ללא התערבות האקדמיה – אולי בהשפעת תקדימים היסטוריים כמו פָּרִיף. מצד שני, המילה "שתיל" מופיעה במקורות רק בריבוי, כך שאין אפשרות לדעת כיצד נתפסה בהם צורת היחיד, ולכן האקדמיה ללשון העברית קבעה שמבטאים שְׁתִיל בשווא כמו במילים נָחִיל או פָּרִיט, למרות שבשירי ילדים, למשל, הופיעה בזמנו גם צורת שְׁתִיל בקמץ. גם שזיף נכתב מדי פעם בעבר בקמץ. עם ההחלטה נוצר גם הבידול בין צָמִיג (tire) לצָמִיג, שיציין שם תואר (viscous). נראה שהציבור התרגל כבר להגות צָמִיג ל-tire, אבל המערכת "התיישרה" כדי לשקף את החלוקה החדשה, כך שהשמות במשקל פָּעִיל שנמנו למעלה (כולל יָדִיד שנשכח משום מה) פשוט צוינו כיוצאים מן הכלל. היתרון של הבידול בין שתי הצורות הוא בכך שהוא אפשר גם את קיומם של זוגות שם עצם-שם תואר כמו רָצִיף (platform, quay) לעומת רָצִיף (= רָצוּף, פחות-או-יותר), פָּרִיט לעומת פָּרִיט (=שניתן לפרוט אותו), וכד'. כך שבסופו של דבר, גם אם כוונת האקדמיה לא הייתה לפשט ולבדל, או לעשות את הצורות שקופות יותר ולהקל על ציבור הדוברים, בסופו של דבר זה מה שקרה, והציבור יצא נשכר.

ג. יישור הפרדיגמה במשקל קָטִיל

החלטה מעניינת אחרת של האקדמיה ללשון העברית היא על קיום משקל קָטִיל אחיד, בלא דגש חזק בעיצור השני ובלא דגש קל (באות בגדכפ"ת) בעיצור השלישי שלאחר השווא, פרט למספר חריגים שאושרו (קָבֵל, דָּבֵר, קָבֵץ, ובלא דגש קל (באות בגדכפ"ת) בעיצור השלישי שלאחר השווא, פרט למספר חריגים שאושרו (קָבֵל, דָּבֵר, קָבֵץ,

² <https://hebrew-academy.org.il/topic/hahlatot/grammardecisions/formation-and-vocalization/2-1-%D7%9E%D7%A9%D7%A7%D7%9C%D7%99%D7%9D/>

קִפְדָּן/קִפְדָּן, וְכָחוּ, חִבְלָן, טַפְסָן (המטפס על הרים), עִבְדָּן (מעבד עורות, בורסי), בדרך כלל משום שכבר השתרשו בעבר.³

הנימוק להחלטה על יישור הפרדיגמה בכיוון של משקל אחיד, קִטְלָן, מסתמך על המקורות: בכתבי יד של ספרות חז"ל, במסורות העדות ובמילונים העבריים אין יסוד להבחנה בין צורות ללא דגש לבין צורות עם דגש. לרוב הניקוד הוא בלא דגש – חזק או קל – ללא קשר לבנייני הפועל שאליהם קשורים השמות. יתר על כן, יש מקרים, למשל חִלְבָן שמקורו חלב, פִּלְבָן שמקורו כלב, וקִבְרָן שמקורו בקִבֵר או בקִבֵר (לאו דווקא בקִבֵר=קִבֵר הרבה פעמים), שבהם האחדת הפרדיגמה בכיוון של קִטְלָן ללא דגש קל אפילו תורמת לשקיפות הקשר שבין קִטְלָן לבסיס הגזירה. בזמנו המילה "חלבן" בדגש בבי"ת הייתה מקובלת מאוד ומצויה גם בשירי ילדים, ואף שהאקדמיה ללשון העברית קובעת כך לגבי "חלבן", והיחידה המפעילה כלבים בשירות הצבא או המשטרה נהגית (נורמטיבית) כיחידת הכלבנים ב-פ' רפה, ההגייה השכיחה בציבור היא בכל זאת ב-ב' דגושה – עניין של הרגל שהשתרש, כנראה. גם כאשר הדגש החזק היה עשוי לתרום לשקיפות המקור כאשר מדובר בפועל בפיעל, בהיקריות כמו יִבְּן (מִיבֵב), גִּבְּן (מִגִּבֵב), וְתִרָן, סִדְרָן, פִּזְרָן, שִׁקְרָן (על פי וְתִרָן, סִדְרָן, פִּזְרָן, שִׁקְרָן וכדומה), יש לזכור שאין הרבה מקרים כאלה, וחשוב מזה, אם השקיפות נפגעת, למעשה זה קורה בעברית הישראלית רק כשמדובר ב-ב', כ', פ'. הפריטים הבעייתיים ממש הם גִּבְּן ויִבְּן; בשאר המקרים השקיפות אינה נפגעת, כיוון שהדובר הממוצע אינו מבדיל, למשל, בין סִדְרָן לסִדְרָן, משום שהדגש החזק אינו מתבטא פונטית בשימוש. באופן כזה הפרדיגמה "מיושרת" במרבית המקרים, והשקיפות אינה נפגמת. במילים אחרות, האקדמיה "מיישרת פרדיגמות" כדי להקל על הציבור, ובמבט ראשון נראה שההפסד בשקיפות נותר רק בשני פריטים, גִּבְּן ויִבְּן, שבהם נחלש הקשר הסמנטי עם הפועל המקביל בשל ההבדל בין ביצוע חוכך ופוצץ.⁴ בפריטים האחרים נוכחות הדגש או היעדרו אינה משמעותית למעשה. כאמור למעלה, החלטת האקדמיה ללשון העברית מבוססת על תקדימים מהמקורות, אך במקרים לא מעטים התוצאה המבורכת היא הקלה ופישוט.

³ <https://hebrew-academy.org.il/2019/04/03/%d7%a2%d7%9c-%d7%a0%d7%99%d7%a7%d7%95%d7%93-%d7%9e%d7%a9%d7%a7%d7%9c-%d7%a4%d7%a2%d7%9c%d7%9f/>

⁴ לשאלת ההגייה הפוצצת-חוככת (בפ"פ-בִּלְ"פ) בלשון הדבורה, אני נדרש בהרחבה במאמר משותף עם נמרוד שתיל (בהכנה).

ד. לשאלת הריבוי של שמות סגוליים בנקבה

נפנה כעת לשאלת הגיית החוכך-פוצץ בשמות הסגוליים. השאלה בנוגע להגייה התקנית עולה בצורת היחיד מול הרבים ומול הסמיכות ביחיד וברבים, והיא קשורה לבעייתיות של הריבוי השבור שאין בו שקיפות (בולוצקי, תשנ"ו; בת-אל, 1989; פאלק, 1996 ואחרים). בצורות הריבוי של שמות הסגוליים בזכר, דומה שכמעט כל הדוברים הוגים את צורת הנפרד על פי התקן, קטלים, וחלק ניכר מהם גם מודעים לכך שצורת הסמיכות של הסגוליים בזכר היא קטלי-/קטלי-/קטלי-, ונוטים להשתמש בה בעיקר בצירופים מופרים וכאשר צורת הסמיכות שכיחה למדי, כמו בצירופים מלכי-ישראל, גשמי-זעף, בגדי-חג, ערבי-חג, כפפי-ציבור, דגלי-הלאום, טקסי-יום העצמאות, יקבי-ראשון לציון, פתמי-דם, כל-נדרי, נזקי-השטפונות, נכסי-דלא נידי, נשפי-חשק, סרטי-מתח, פסלי-מתכת, פרקי-אבות, צותי-אוויר, צמדי-זמרים, קברי-אחים, קסמי-שוא, קשרי-משפחה, רכבי-שטח, רכסי-הרים, שברי-כלים, שפפי-דם, שלגי-קילימנג'רו, שלטי-אזהרה, גזעי-עצים, זבחי-שקמים, לקחי-העבר, ספחי-החוזה, פלאי-היקום, פצעי-בגרות, פשעי-מלחמה, צמחי-פרא, קטעי-וידאו, רגעי-פחד, שטחי-הפקר, ברכי-אביו, רגשי-אשמה, סדרי-עולם, סמלי-ריבונות, ספלי-קפה, ספרי-לימוד, שבטי-ישראל, אברי-הגוף. גם כאשר העיצור האחרון הוא ב', פ', או כ', כמו ביקבי-, אין בעיה של ממש, משום שכך מכתוב העיקרון של האחדת המערכת: ערב ~ ערבי-, מלך ~ מלכי-, יקב ~ יקבי- (גם ההגייה רשפי מן המקורות, למשל רשפי-אש, נשמרת בשל שכיחות מסוימת).

הקושי מתעורר בצורות סגוליים בנקבה, כגון מלכה ביחיד מול מלכות ברבים ומול מלכת-כיתה לעומת מלכות-יופי. אותו קושי מבלבל נמצא בשם העצם השכיח מלכה שצורת הרבים התקנית שלו היא מלכות, והיא איננה נשמעת בדיבור החי, וקושי דומה עולה בצורת הסמיכות התקנית מלכות-; מכיוון שהאחדת המערכת עם צורת היחיד מעדיפה את הדגש הקל, ההגייה המועדפת בציבור היא מלכות-ציד. המצב הלא פשוט הזה מוליד בלבול מובן. גם בשמות סגוליים בנקבה שאין בהם שאלה של דגשים מתעוררת הבעיה של צורת הרבים שאיננה משקפת את צורת היחיד: גבעה ~ גבעות, וגבעות-כורכר. אחדות מן הצורות הללו שכיחות יותר בדיבור: גבעה ~ גבעות למעלה, דמעה ~ דמעות, דמעות-פרידה (בשירה המפורסם של רחל), פליה ~ פליות (מוסר פליות), ספרה ~ ספרות, צרעה ~ צרעות, אבל האם יש לדובר ביטחון מהי צורת הסמיכות, או שמא אין לו צורך בה כלל? שמחה ~ שמחות מוכר מהצירוף 'אולמי שמחות', אולם מה קורה "בשטח" בצורת הסמיכות ברבים? שמלה ~ שמלות, שמשה ~ שמשות ואפילו קריה ~ קריות מוכרות מן הסתם לרבים, אך צורת הסמיכות ברבים כיצד תהיה נהגית? גם על שפחה ~ שפחות, רצפה ~ רצפות, מתגברים מרבית הדוברים, אבל האם הם מכירים את צורת הסמיכות ברבים? תוספת האלף, מורשת הארמית, מקילה במקצת כאמצעי לשמר שקיפות ודמיון: גמלה ~ גמלאות, גרסה ~ גרסאות, פסקה ~ פסקאות, עסקה ~ עסקאות, פתקה ~ פתקאות, סמטה ~ סמטאות, קצפה ~ קצפאות. צורת הריבוי של המילה הנדירה למדי

עָרְיָה/עָרְיָה ~ עָרְיוֹת נשמעת בהקשרים דתיים שונים, אבל האם יש למישהו צורך להכיר את צורת סמיכות הרבים של עָרְיָה?

נראה שבחלק גדול מהמקרים בעברית המדוברת צורת הריבוי בנפרד השכיחה בשימוש משתמשת במורפמת הבסיס של צורת היחיד בנפרד, כבמקרה הנפוץ של כָּלָה: "הם מטפלים ב*כָּלָה עזובות", ואותה מורפמת הבסיס משמשת בהגייה השכיחה גם בצורת הסמיכות בריבוי. ברשימה שלהלן תציין ת' צורה תקנית, מ' והדגשה באות מוכהית תציין צורה מדוברת, ומקף יציין את צורת הנסמך:

בָּטְנָה ת' בָּטְנוֹת מ' בָּטְנוֹת ת' בָּטְנוֹת- מ' בָּטְנוֹת-	בָּקְתָה ת' בָּקְתוֹת מ' בָּקְתוֹת ת' בָּקְתוֹת- מ' בָּקְתוֹת-
טָרְדָה ת' טָרְדוֹת מ' טָרְדוֹת ת' טָרְדוֹת- מ' טָרְדוֹת-	טָרְחָה ת' טָרְחוֹת מ' טָרְחוֹת ת' טָרְחוֹת- מ' טָרְחוֹת-
יָתְרָה ת' יָתְרוֹת מ' יָתְרוֹת ת' יָתְרוֹת- מ' יָתְרוֹת-	לָשְׁכָה ת' לָשְׁכוֹת מ' לָשְׁכוֹת ת' לָשְׁכוֹת- מ' לָשְׁכוֹת-
מִשְׁחָה ת' מִשְׁחוֹת מ' מִשְׁחוֹת ת' מִשְׁחוֹת- מ' מִשְׁחוֹת-	נָצְרָה ת' נָצְרוֹת מ' נָצְרוֹת ת' נָצְרוֹת- מ' נָצְרוֹת-
נִקְבָה ת' נִקְבוֹת מ' נִקְבוֹת ת' נִקְבוֹת- מ' נִקְבוֹת-	נִקְרָה ת' נִקְרוֹת מ' נִקְרוֹת ת' נִקְרוֹת- מ' נִקְרוֹת-
סָדְרָה ת' סָדְרוֹת מ' סָדְרוֹת ת' סָדְרוֹת- מ' סָדְרוֹת-	פְּטָמָה ת' פְּטָמוֹת מ' פְּטָמוֹת ת' פְּטָמוֹת- מ' פְּטָמוֹת-
רִקְמָה ת' רִקְמוֹת מ' רִקְמוֹת ת' רִקְמוֹת- מ' רִקְמוֹת-	רִתְמָה ת' רִתְמוֹת מ' רִתְמוֹת ת' רִתְמוֹת- מ' רִתְמוֹת-
שָׁלְיָה ת' שָׁלְיוֹת מ' שָׁלְיוֹת ת' שָׁלְיוֹת- מ' שָׁלְיוֹת-	שָׁלְדָה ת' שָׁלְדוֹת מ' שָׁלְדוֹת ת' שָׁלְדוֹת- מ' שָׁלְדוֹת-
חֲבָרָה ת' חֲבָרוֹת מ' חֲבָרוֹת ת' חֲבָרוֹת- מ' חֲבָרוֹת-	מְלָגָה ת' מְלָגוֹת מ' מְלָגוֹת ת' מְלָגוֹת-/מְלָגָאוֹת-
חֲלָקָה ת' חֲלָקוֹת מ' חֲלָקוֹת ת' חֲלָקוֹת- מ' חֲלָקוֹת-	חֲזָקָה ת' חֲזָקוֹת מ' חֲזָקוֹת ת' חֲזָקוֹת- מ' חֲזָקוֹת-
חֲרָפָה ת' חֲרָפוֹת מ' חֲרָפוֹת ת' חֲרָפוֹת- מ' חֲרָפוֹת-	חֲמָאָה ת' חֲמָאוֹת מ' חֲמָאוֹת (סוגי חמאה)
עָרְכָה ת' עָרְכוֹת מ' עָרְכוֹת ת' עָרְכוֹת- מ' עָרְכוֹת-	עֲמָדָה ת' עֲמָדוֹת מ' עֲמָדוֹת ת' עֲמָדוֹת- מ' עֲמָדוֹת-
אֶסְלָה ת' אֶסְלוֹת מ' אֶסְלוֹת ת' אֶסְלוֹת- מ' אֶסְלוֹת-	אֶבְקָה ת' אֶבְקוֹת מ' אֶבְקוֹת ת' אֶבְקוֹת- מ' אֶבְקוֹת-
דִּנְשָׁה ת' דִּנְשׁוֹת מ' דִּנְשׁוֹת ת' דִּנְשׁוֹת- מ' דִּנְשׁוֹת-	אֶשְׁרָה ת' אֶשְׁרוֹת מ' אֶשְׁרוֹת ת' אֶשְׁרוֹת- מ' אֶשְׁרוֹת-
פָּרְסָה ת' פָּרְסוֹת מ' פָּרְסוֹת ת' פָּרְסוֹת- מ' פָּרְסוֹת-	דִּרְגָה ת' דִּרְגוֹת מ' דִּרְגוֹת ת' דִּרְגוֹת- מ' דִּרְגוֹת-
	קִסְדָה ת' קִסְדוֹת מ' קִסְדוֹת ת' קִסְדוֹת- מ' קִסְדוֹת-

קיימות עוד צורות רבות כאלה, אבל במתכוון הובאו כאן רק כאלה שאינן ממש נדירות, ושכל זאת מרבית הדוברים נמנעים מלהשתמש בצורת ההגייה התקנית שלהן, הנשמעת להם מוזרה, לעיתים אפילו "נפוחה" או "פלצנית", במילים כמו בָּטְנוֹת, טָרְחוֹת, יָתְרוֹת, לָשְׁכוֹת, מִשְׁחוֹת, נָצְרוֹת, נִקְבוֹת, נִקְרוֹת, פְּטָמוֹת, קְנָאוֹת, רִתְמוֹת, שָׁלְדוֹת, קִצְבוֹת,

חֲבָרוֹת, חֲזָקוֹת, חֲלָקוֹת, חֲמָאוֹת, עֲרָכוֹת, אֲבָקוֹת, אֲסָלוֹת, אֲשָׁרוֹת, דְּנָשׁוֹת, דְּרָגוֹת, כְּלָבוֹת, מְלָכוֹת, נְחָלוֹת, פְּרָסוֹת, וּקְסָדוֹת. שמעתי פעם לשונאי חשוב ומוערך מאוד בקהילת חוקרי העברית אומר לבני שיחו: "לעיתים אני מרגיש נוח עם הגייה, למשל, כמו מְלָגוֹת, ואם אפשר משתדל להימנע ממנה, אני בוחר בצורה החלופית מְלָגָאוֹת". בצמדי צורות בודדות שכיחות כגִבְעָה ~ גִבְעוֹת, גִזְרָה ~ גִזְרוֹת, יִלְדָה ~ יִלְדוֹת, הציבור כבר הפנים את צורת הריבוי קְטָלוֹת בשל שכיחות השימוש בהן, אך במרבית המקרים הגיית תִבְנִית הריבוי קְטָלוֹת התקנית מוגבלת יחסית. תופעת האחדת הפרדיגמה עם הבסיס ביחיד בפי הדוברים שכיחה הרבה יותר. הבעיה, כפי שכבר ראינו למעלה, בולטת גם בצורות הסמיכות של הריבוי בנקבה לא פחות מאשר בצורות הנפרד. צורות הנפרד של הריבוי בנקבה אכן שונות מכמה בחינות, אך מכיוון שצורת היחיד דומה לצורת הנסמך המדוברת של הריבוי בנקבה, לדוברים אין קושי באימוץ צורות היחיד כבסיס לצורות הסמיכות ברבים. לפיכך נראה לי שראוי להכשיר סטיות מסוג זה שתורמות לשקיפות ולפישוט ההגייה ולהבהיר לציבור שהגיות טבעיות כאלה לגיטימיות במשלב המדובר. ואם אוזנה של האקדמיה כרויה למתרחש בדיבור, אולי זה מה שיקרה.

ד. סיכום

בין שהאקדמיה ללשון העברית מתכוונת לכך ובין שלא, נראה שמרבית קביעותיה מקילות על ציבור הדוברים הרחב באמצעות פישוט והאחדת פרדיגמות, ובחלק מן המקרים גם תורמות לשקיפות גדולה יותר בלי להרחיב את מספר ההגיות שאינן תקינות בקרב הציבור. בכל זאת, נראה שלפחות במקרה של צורות הריבוי של שמות סגוליים בנקבה, ובעיקר בצורות הסמיכות שלהן, הדוברים הם שמפשטים את הפרדיגמה, ועדיין רב הבלבול והקושי. הפתרון עשוי אפוא להימצא בכך שהאקדמיה תבהיר שאף כי אלה אינן צורות תקינות במשלב הגבוה, אפשר "להכשיר" את השימוש בהן במשלב המדובר לטובת האחדה, פישוט ושקיפות שממילא מנחים את הדוברים.

מקורות

- אבן-שושן, א' (2003). **המילון החדש**. ישראל: המילון החדש בע"מ.
- בולוצקי, ש' (תשנ"ו). הסגוליים – גזירה קווית או מסורגת?, בתוך א' רודריג שורצולד וי' שלזינגר (עורכים), **ספר הדסה קנטור** (עמ' 17-26). רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן.
- (תשפ"ב, 1-3 במרס 2022). מגמות ומניעים בתצורת מילים בעברית החדשה. **הרצאה בכינוס האקדמיה ללשון העברית: "העברית החדשה: תמונת מצב"**.

בורוכובסקי בר-אבא, א' (תשס"ט). תיאור העברית המדוברת – הרהורים, שאלות והצעות. בתוך ח' כהן (עורך), **מאתיים וחמישים שנות עברית חדשה (אסופות ומבואות בלשון, ח)** (עמ' 229-247). ירושלים: האקדמיה ללשון העברית.

----- (2010). **העברית המדוברת – פרקים במחקרה, בתחבירה ובדרכי הבעתה**. ירושלים: מוסד ביאליק.

וורמסר, י' (תשע"ו). עיון בתורת התנועות ובמבנה ההברה של ר' זלמן הענא: צוהר למשנתו הבלשנית. **לשונו, עח**, 109-95.

רבין, ח' (תשי"ח). עברית בינונית (ביקורת על ספרו של ח"ב רוזן, עברית טובה). **לשונו לעם, פה**, 88-92.

Bat-El, O. (1989). **Phonology and Word Structure in Modern Hebrew**. Ph.D. dissertation in University of California Los Angeles.

Bolozky, S. (2022). Productivity of Word Formation Patterns: Modern Hebrew vs. Earlier Phases of the Language. In N. Faust (Ed.) *Markedness and Non-Concatenative Morphology: A Collection of Papers in Honor of Outi Bat-El*. *Radical: A Journal of Phonology*, 4, 329–356.

Falk, Y. N. (1996). Metrical structure in Modern Hebrew. *Hebrew Linguistics*, 40, 5–19.